

საქართველოს ისტორია

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ოგბაიძეთა გვარის ისტორიიდან (წარმომავლობა, განშტოებანი, ეტიმოლოგია, ტრადიციული საკულტო თანამდებობა)

წინამდებარე გამოკვლევაში შესწავლილია ქანური (ლაზური) წარმომავლობის ერთ-ერთი ქართული, კერძოდ, მთიულური გვარის – ოგბაიძეთა ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი. ეს სტატია სამ ნაწილად იყოფა. პირველ ნაწილში დადგენილია ოგბაიძეთა სამკვიდრო ფუძე-სოფელი მთიულეთში, საგვარეულო განშტოებანი და მათ შესახებ საისტორიო-ფოლკლორულ წყაროებში შემონახული ინფორმაცია, მეორეში – გვარის ეტიმოლოგია და წარმომავლობა, ხოლო მესამეში – ოგბაიძეთა ტრადიციული საკულტო თანამდებობა.

1) ოგბაიძეთა ფუძე-სოფელი, საგვარეულო განშტოებანი და მათ შესახებ საისტორიო-ფოლკლორულ წყაროებში შემონახული ინფორმაცია

ოგბაიძეთა გვარის წარმომადგენლები ამჟამად საქართველოს არაერთ დასახლებულ პუნქტში ცხოვრობენ, თუმცა მათი საგვარეულო ფუძე-სოფელია ოგბანი. ნასოფლარად ქცეული ეს სოფელი მდებარეობს მთიულეთის ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, მდინარე თეთრი არაგვის მარცხენა ნაპირას, ზღვის დონიდან დაახლოებით 1600 მეტრზე. იმავე გვარის განაყოფები არიან: ოგბაიძენი, ოგბაძენი და გოგბაიძენი, რომლებიც XIX საუკუნეში დამოუკიდებელ გვარებად ჩამოყალიბდნენ [1, 8].

ორიოდე საუკუნის წინათ ერთიანი საგვარეულოს ამჟამად ოთხ გვარად დაყოფილი წარმომადგენლების საერთო რაოდენობა, 1995

ნლის მონაცემებით, 854-ს შეადგენს. მათ შორისაა: 224 ოგბაიძე, 471 ოგბაიძე, 62 ოგბაძე და 97 გოგბაიძე [2, 61-155]. მათი მცირერიცხოვნება მათივე საერთო გენეტიკურ წარმომავლობაზე მეტყველებს.

ფეოდალურ ეპოქაში, ოგბანი ისევე, როგორც მის მეზობლად მდებარე სოფლები, შედიოდა ცხავატის თემში. ეს რეგიონი მდებარეობს შიდა ქართლის მთიანეთში, მდინარე თეთრი არაგვის ხეობაში და მოიცავდა ტერიტორიას სოფელ ქვეშეთიდან სამხრეთის მიმართულებით, სოფელ მთიულთკარამდე (მდებარეობდა ფასანაურთან).

ცხავატის თემს ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებოდა ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონი – ხადა, რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას ქვეშეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით, ჯვრის უღელტეხილამდე. ცხავატს სამხრეთიდან ესაზღვრებოდა ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონი – ჭართალი [3, 23].

სიტყვა „ცხავატი“ ქართულ ენაში არის მთაგორიანი, ბარიდან მთისკენ გარდამავალი რელიეფის ზოგადი სახელი, რომელიც საისტორიო წყაროებში პირველად VII საუკუნეში იხსენიება [4, 247].

ცხავატის რეგიონთან დაკავშირებულია საქართველოს ისტორიის არაერთი საყურადღებო ფაქტი. თავისი ხელსაყრელი სტრატეგიული მდებარეობის გამო, ისევე როგორც არაგვის ხეობაში მდებარე სხვა რეგიონები, ცხავატის რეგიონიც ყოველთვის იპყრობდა სამეფო ხელისუფლების ყურადღებას. იგი საქართველოს მეფეთა საიმედო დასაყრდენის როლს ასრულებდა.

XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, ცხავატისა და ხადას გაერთიანების შედეგად ჩამოყალიბდა ახალი, უფრო მსხვილი რეგიონი – მთიულეთი. იგი შედიოდა არაგვის საერისთავოში, რომელსაც სათავეში არაგვის ერისთავი ედგა. 1743 წლიდან ეს მხარე უშუალოდ დაექვემდებარა მეფე თეიმურაზ II-ს, რომელმაც ყოფილი საერისთავო – საუფლისწულო მამულად აქცია. 1770 წლის აღწერით, ამ საუფლისწულო მამულში მცხოვრებთა რაოდენობა 16 ათას 500-ს შეადგენდა [5, 99-102].

მართალია, ჯერჯერობით დაუდგენელია, თუ როდის დასახლდა ოგბაიძეთა გვარის ფუძემდებელი ცხავატის თემში, მაგრამ მათი კომპაქტურად მკვიდრობა აღნიშნულ რეგიონში და მათი საგვარეულო სოფლის – ოგბანის არსებობა ორნახევარი საუკუნის წინათ დოკუმენტურად დასტურდება. ამას იუწყება ორი საისტორიო წყა-

რო, რომლებიც XVIII საუკუნის 70-იანი წლების პირველ ნახევარს განეკუთვნება.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ მთიულეთში შემავალი ცხავატის თემი XVIII საუკუნის ბოლო მესამედში მოიცავდა: გარეშემოს, მრევლისა და ცხაოტის თემებს.

ოგბაიძენი თავდაპირველად ცხოვრობდნენ საგვარეულო ფუძეზე – სოფელ ოგბანში, რომელიც მდებარეობდა მთის ზედა ზოლში, ხოლო XVIII საუკუნის უკანასკნელ მესამედში თანდათან ჩამოსახლდნენ იმავე მთის ქვედა ზოლში მდებარე სოფლებში – გოგნაურსა და სალაჯურში, სადაც მათი რამდენიმე ოჯახი დღემდე შემორჩა. ოგბაიძენი სხვადასხვა დროს გადასახლდნენ ქართლისა და კახეთის ცალკეულ სოფლებშიც.

მთიულეთის სოფლები დასახლებულია რიგელი გერმანელი მოგზაურისა და მეცნიერის, დოქტორ იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის (1745-1781) თხზულებაში. გიულდენშტედტი შედიოდა იმ საექსპედიციო ჯგუფის შემადგენლობაში, რომელიც რუსეთის იმპერიის მეცნიერებათა აკადემიამ საქართველოს შესასწავლად გამოგზავნა. ამ ჯგუფმა საქართველოში 1771-1772 წლებში იმოგზაურა. მათ საქართველოს სხვა მხარეებთან ერთად, მთიულეთიც მოინახულეს. გიულდენშტედტის თხზულებაში ჩამოთვლილია მრევლის თემის სოფლები და მათ შორის – ოგბანი, ნადიბანი, ჩოხელიანი და კეკიანი [6, 269].

სხენებული ტოპონიმები სათავეს იღებენ იქ კომპაქტურად მოსახლე გვარებიდან, მაგალითად, ოგბანი – ოგბაიძიდან, ნადიბანი – ნადიბაიძიდან, ჩოხელიანი – ჩოხელიდან, ხოლო კეკიანი – კეკიშვილიდან (ძველი ფორმა – კეკაური).

აღნიშნული გვარები დაფიქსირებულია არაგვის ხეობის სოფლებისა და იქ მცხოვრები მოსახლეობის აღწერაში, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის დავალებით, 1774 წელს შეადგინეს თავადებმა ლუარსაბ მაყაშვილმა და მანუჩარ თუმანიშვილმა [7].

ამ აღწერის მიხედვით, სოფლებში გოგნაურსა და სალაჯურში უცხოვრია ოგბაიძეთა 10 კომლს, რომელიც აერთიანებდა 23 ოჯახს. მათგან ოჯახის უფროსები და სამხედროვალდებული მამაკაცები ყოფილან: **ბერის** ვაჟები – გივი და თანდილა; **გამახარეს** ვაჟი – ხიზანა; **გივის** ვაჟები – გოდერძი, ხოსრო, გივი და მარტია; **გიორგის** შვილები – გამიხარდი, ელისბარ, ღთისია და ხოსრო; **დათვის** ვაჟები – ივანე და სულხანი; **თათარას** ვაჟები – ბერი და გიორგი;

ივანეს ვაჟი – ბია; **ბერის** ვაჟები – *ივანე და გაგა*; **გამახარეს** ვაჟები – *ლომი და გიორგი*; **დათუნას** ვაჟები – *გივი, დათუნა და ივანე* [7, 450-451].

საგულისხმოა, რომ მთიულეთში ტრადიციულად არსებული დასახლების ტიპურ ნიმუშად გოგნაური მიიჩნია ქართული ეთნოლოგიური სკოლის ფუძემდებელმა, აკადემიკოსმა გიორგი ჩიტაიამ (1890-1986), რომელმაც ამ საკითხს საგანგებო ნაშრომი მიუძღვნა [8, 170-183].

1953 წელს დანერგულ გამოკვლევაში დიდი მეცნიერი აღნიშნავდა, რომ გოგნაური შედგებოდა სამი უბნისაგან: ზემო უბანი, შუაუბანი და ქვემო უბანი; ამ სოფელში მცხოვრებ ოგბაიძეთა ექვსი კომლიდან მათი ორი სახლი იდგა ზემო უბანში, ხოლო ოთხი – ქვემო უბანში; ქვემო უბანში მდგარ ოგბაიძეთა სახლებს გარშემო ბალები და ბაღები ეკვროდა. მისივე აღწერის თანახმად, ოგბაიძეთა „საერობო იმყოფება ბიჭიანთ კალოზე. ქალების საერობონი კი შემდეგ ადგილებში იყო: ერთი – სანამლიას წინ, მეორე – ნანეენების, ხოლო მესამე – გამახარდიანთ სახლის წინ“ [8, 177].

ცხავატის თემში მკვიდრი ოგბაიძენი სხვადასხვა დროს გადასახლებულან მახლობელ სოფლებში.

არაგვის საერისთავოს ბარის სოფლების 1781 წლის აღწერის მონაცემების თანახმად, ანანურში სახლობდა ლომი ოგბაიძის კომლი [9, 122], დუშეთში – გაგა ოგბაიძე [9, 135], ხოლო არშის ციხეში – „ოგბაიძე ბიძიას შვილი გაა“, თავისი კომლითურთ [9, 110].

ქსნის ხეობის სოფლების 1774 და 1781 წლის აღწერათა მონაცემებით, ოგბაიძეთა (ოგბაიძეთა განშტოება) რამდენიმე ოჯახი სახლობდა ხოზოეთსა და ქორჩოხში [9, 187-210].

ქართულმა ხალხურმა პოეზიამ შემოგვინახა ამ გვარის რამდენიმე გამოჩენილი წარმომადგენლის სახელი.

ერთ-ერთი ფოლკლორული ტექსტიდან ირკვევა, რომ გიორგი სააკაძის თანამებრძოლთა შორის ყოფილა გივი გოგბაიძე (იგივე ოგბაიძე), რომელსაც 1625 წელს მდინარე ქსანთან მომხდარ ბრძოლაში აქტიური მონაწილეობა მიუღია. როგორც ცნობილია, ამ ბრძოლაში ქართველებმა სპარსელთა 12-ათასკაციანი ლაშქარი გაანადგურეს [10, 142].

ამ ტექსტში, რომელიც გასული საუკუნის შუა ხანებში ჩაინერა ქართული ფოლკლორული წყაროების აღმწესხველმა მიხეილ მარსაგიშვილმა, ხოლო შემდეგ ფოლკლორისტმა ქსენია სიხარულიძემ შე-

იტანა მრავალტომეულში „ქართული ხალხური პოეზია“ [11, 37],
ვკითხულობთ:

„გივი სამ წამოვიდოდა,
ის გოგბაიძე ხარიო,
ჩასულა სააკაძესთან,
სიმაგრეს მისცა მხარიო,
გაბრუნებს ქსნურო ნისქვილო,
ურუმთა სისხლის წყალიო“.

დიდმა ქართველმა მწერალმა და მეცნიერმა გიორგი ლეონიძემ (1898-1966), რომელიც დაინტერესებული იყო თემით: „გიორგი სააკაძე ხალხურ პოეზიაში“, 1960 წელს გამოაქვეყნა ზემოთ მოყვანილი ფოლკლორული ტექსტის ოდნავ განსხვავებული ვერსია [12], რომელშიც ვკითხულობთ:

„გივი სამ წამოგივიდა,
ის გოგბაიძე ფარიო,
ჩასულა სააკაძესთან,
სიმაგრეს მისცა მხარიო:
გაბრუნებს ქსნურო ნისქვილო,
ურუმთა სისხლის წყალიო“.

გიორგი ლეონიძე მიიჩნევდა, რომ ეს ფოლკლორული ტექსტი უნდა შექმნილიყო XVII საუკუნის პირველ ნახევარში და წერდა: „ქსნურ ნისქვილოში“ უნდა იგულისხმებოდეს გიორგი სააკაძის მიერ პარტიზანული ბრძოლა ქსანზე, ირანელებთან, როცა მარაბდას წაგებული ბრძოლის (1625 წ.) შემდეგ, სააკაძემ გაანადგურა შაჰ-აბასის საოკუპაციო ძალები საქართველოში... ჩანს, რომ გივი გოგბაიძე სააკაძის თანამხედარი ყოფილა და მონაწილეობა მიუღია... ირანელთა ამოწმებაში ქსანზე“ [13, 503].

მდინარე ქსნის ხეობაში მომხდარ სამდღიან ბრძოლაში ქართველთა გამარჯვებით მტერმა დაკარგა ის უპირატესობა, რომელიც მან მარაბდის ველზე მოიპოვა.

აქვე დავსძენთ, რომ ზემოთ მოყვანილ ფოლკლორულ ტექსტებში მოხსენიებული სახალხო გმირი გივი გოგბაიძე სინამდვილეში უნდა ყოფილიყო გვარად ოგბაიძე [14, 56], ვინაიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ოგბაიძეთა საგვარეულო განშტოებანი მხოლოდ XIX საუკუნიდან გაჩნდა. ასევე უნდა გავიხსენოთ, რომ ეს ფოლკლორული ტექსტები ჩაწერილია გასული საუკუნის შუა ხანებში, როდესაც გოგბაიძეთა განშტოება უკვე არსებობდა და გასაკვირი სულაც არ

არის, თუ ლექსის პირვანდელ ვარიანტში მოხსენიებული „გივი ოგბაიძე“, გამომდინარე ახალი რეალობიდან, მთქმელმა – „გივი გოგბაიძედ“ გარდაქმნა.

ზეპირსიტყვიერებამ ასევე შემოგვინახა სახელი ასპინძის ბრძოლაში თავგამორჩენილი გიორგი ოგბაიძისა, რომელიც „ფრანგულით“ ანუ ხმლით დაუჯილდოვებია ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ს. ამ ხალხურ ლექსში ვკითხულობთ:

„ასპინძას ვახლდი ბატონსა
ოგბაიძეთა გვარისა,
ჯილდოდ მიბოძა „ფრანგული“ –
„შენზედ ალალი არისა“.
ორპირს წარწერა ამშვენებს –
„პატარა კახის არისა“,
გაჭირდეს, დავიხარჯები,
ზნე არის ჩემი გვარისა“ [1, 46].

ფოლკლორისტი თემურ ჯაგოდნიშვილი წერს: „ქართულ ფოკლორისტიკაში ერეკლე მეორეზე ჩვენი ხალხის მიერ შექმნილი 142 ზეპირსიტყვიერი ტექსტია გამოვლენილი... ეს გარემოება სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენს ცოცხალ ზეპირსიტყვიერ ტრადიციაში ერეკლე მეორის შესახებ შექმნილი ყველა ლექს-სიმღერა უკვე გამოვლენილია... მოულოდნელად გამოგვიჩინა ზეპირსიტყვიერებამ ერეკლეს ეპიკური თავგადასავლის უცნობი პასაჟი და კიდევ ერთი ქართველი გმირი – მთიული გიორგი ოგბაიძე. ერეკლე უბრალო კაცს ასეთი იარაღით არ დააჯილდოვებდა, თუ არა ომში გამორჩენილი ვაჟკაცობისათვის“ [15, 153-154].

ზეპირსიტყვიერებამ ასევე შემოგვინახა სახელი მტერთან ბრძოლაში სახელგანთქმული დათუნა ოგბაიძისა, რომელიც ხმლით დაუჯილდოვებია ლევან ბატონიშვილს (1756-1781) – მეფე ერეკლე II-ის ვაჟთა შორის გამორჩეულს, არაგვის ხეობის მფლობელსა და „მორიგე ჯარის“ შემქმნელს. ამ ხალხურ ლექსში ვკითხულობთ:

„ომში მივდივარ ბიჭებო,
ხმალი მიჭირავს რვალისა,
ლევანის ნაბოძებია,
– „პატარა კახის“ ვაჟისა.
ხმლის ჩრდილში პირჯვარს ვინწერავ,
ნაბანს კი ვივლებ ტანზედა,
არ მეკარება მტრის ტყვია.

ჯილა მადგია თავზედა“ [1, 76; 15, 154].

ზემოთ მოყვანილ ფოლკლორულ ტექსტში აღწერილია საყურადღებო რიტუალი, რომელსაც ხსენებული მებრძოლი ყოველი ბრძოლის დაწყებამდე მიმართავდა. ამ ხალხური ლექსიდან კიდევ ერთხელ დასტურდება არაგველთათვის ტრადიციულად დამახასიათებელი ერთგულება სამშობლოსა და მის სათავეში მდგარი ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიისადმი. კერძოდ, ჩანს, რომ არაგვის საერისთავოს მფლობელი უფლისწულის – ლევან ბაგრატიონის მიერ ნაბოძებ მახვილს ზებუნებრივ ძალას მიაწერდნენ მისი ქვეშევრდომი არაგველნი და იმედოვნებდნენ, რომ ამ იარაღის ნაბანში განბანილ მხედარს მტრის ტყვია ვერ გაეკარებოდა.

ოგბაიძეებისა და მათ საგვარეულო განშტოებათა წარმომადგენელთაგან ჩაწერილია სხვა ფოლკლორული ტექსტებიც, რომლებშიც ასახულია საყურადღებო ფაქტები საქართველოს ისტორიიდან, კერძოდ, მთიულთა მონაწილეობა ქართული ჯარის მიერ 1210 წელს სპარსეთში მოწყობილ ლაშქრობაში [16, 192], ერთი ეპიზოდი გიორგი სააკაძის საბრძოლო ეპოპეიდან [11, 37], ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის წევრთა მიმოსვლის მარშრუტი 1795 წლის სექტემბერში, ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქრის შემოსევის პერიოდში [17, 38-39] და სხვ.

2) ოგბაიძეთა გვარის ეტიმოლოგია

ენათმეცნიერ ალექსი ჭინჭარაულის მოსაზრებით, ოგბაიძეთა გვარის ძირი – **გბ** დაკავშირებულია სიტყვასთან – „**გბობა**“ [18, 99-107], რაც სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით – „**ხარშვას**“ ნიშნავდა [19, 154].

ეს სიტყვა განმარტებულია ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებში.

ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონის განმარტებით, ქართული „**გბობის**“ (იმავე „ხარშვის“) შესატყვისია მეგრული „**გიბუა**“, ჭანური „**ოგიბუ/ოგუბუ**“ და სვანური „**ჯაბ**“ [20, 131].

ალი თანდილავას მიერ შედგენილი ჭანური (ლაზური) ლექსიკონის თანახმად, „**ოგიბუ/ოგუბუ**“ ნიშნავს „**ხარშვას**“ [21, 594-595].

მანანა ბუკიას მიერ შედგენილი ლაზური ლექსიკონის მიხედვით, „**ოგიბაფა**“ ნიშნავს „**მოხარშვას**“, ხოლო „**ოგუბუ-ოჭუ**“ – მოხარშვას და შეწვას [22, 337-338].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იმავე ზმნის მეგრული სინონიმია

„გიბუა“ [23, 12; 24, 116], ხოლო სვანური შესატყვისია – „ლიჯაბ“ [25, 506], ანუ, მეგრულში არსებულ გბ-ს სვანურში ჯბ ანაცვლებს.

აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა შენიშნავდა, რომ გბ ძირი „ყველა ქართველურ ენაში გვაქვს; ყველაზე მდიდარი მისი ჭანური ვარიანტებია: გუბ-//გიბ-//ჯიბ. ამათში უძველესია გუბ-, მისგან უ-ს ი-თ შეცვლის გზით მიღებულია ხოფ. გიბ-, ათინური ჯიბ– ამ უკანასკნელის შემდგომი ცვლაა. საინტერესოა, რომ სვანური ლი-ჯაბ „ხარშვა“ გ-ს ნაცვლად ჯ-ს გვაძლევს (შდრ. ეჯა=იგი, „ეგა“)... ზანურისა და სვანურის ვითარება გვაფიქრებინებს, რომ ქართულში დაკარგული ხმოვანი – ა– უნდა ყოფილიყო; ძირი, ამგვარად, გაბ–იყო; გაბ–ობ–ა→გბ–ობ–ა – „ხარშვა“, უ–მ–გბ–არ–ი – მოუხარშავი, მ–გბ–არ–ი – მოხარშული... ამ ზმნის ადგილი ახალ ქართულში დაიჭირა „ხარშვამ“, მეგრულში – „ხაშუამ“ და მხოლოდ სვანური და ჭანური, ერთის მხრით, ძველი ქართული, მეორე მხრით, გბ//გუბ-//გიბ– ძირს ხმარობენ. მეგრულში ეს ძირი ზოგიერთ თქმაშიდა შემოგვენახა: ასე, მაგალითად, აბრეშუმის პარკზე (//ძაფზე) „გიბუა“ ითქმის და არა „ხაშუა“, აგრეთვე „აბედის მოხარშვის“ შესახებ იტყვიან: „ობედი დოგობუ“ – „აბედი მოხარშვა“ [26, 266-267].

ენათმეცნიერ მერაბ ჩუხუას დაკვირვებით, ვინაიდან ჭანურად (ლაზურად) **ოგობა/ოგობუ/ოგუბუ** ნიშნავს ხარშვას, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ სიტყვაზე დაფუძნებული გვარის – **ოგობ–**აის–ძეთა (ანუ **ოგობაძეთა**) ძირითად პროფესიულ საქმიანობას წარმოადგენდა სწორედ ხარშვის პროცესის განხორციელება, რაც ამ გვარისათვის ტრადიციული გახლდათ [27, 34].

სწორედ ამ საპატიო, პროფესიულმა ვალდებულებამ, რასაც ადასტურებს **ოგობაძეთა** ტრადიციული, რიტუალური საქმიანობა (ლუდისა და შესანირი ზვარაკის ხარშვა), როგორც ირკვევა, დასაბამი მისცა ანთროპონიმ „ოგობაძის“ („მხარშველის“ ანუ კულტის მსახურის შთამომავლის) წარმოშობას, ე. ი. აღნიშნული გვარის წარმომადგენლებს ეს საქმიანობა ოდითგანვე გაუგვარდათ. ამის შესახებ ქვემოთ ვისაუბრებთ.

მსგავსი ტიპის ქართული გვარები მრავლად შემოგვრჩა. ასეთებია მაგალითად, მკურნალიძე, რაც მკურნალის, ანუ ექიმის შთამომავალს ნიშნავს, ასევე, მაგალობლიშვილი, მდივნიშვილი, მეგუთნიშვილი, მეთოფიშვილი, მეთისრიშვილი, მექვევრიშვილი, მექუდიშვილი, მეყანნიშვილი, მეშვილდიშვილი, მეჭურჭლიშვილი, მოლარიშვილი,

მონადირიშვილი, მშვილდაძე, მჭედლიანი, მჭედლიშვილი, მჭედლიძე, მჭედლური და სხვ. [2, 136-148].

ჩვენი დაკვირვებით, სავესებით შესაძლებელია, რომ ჭანურ ენაში დამკვიდრებული „ოგიბუ“ საფუძველს იღებდეს შუმერულ მითოლოგიაში არსებული ცეცხლის ღვთაების სახელიდან – „გიბილ“. აქვე განვმარტავთ, რომ „გიბილი“ იყო ვაჟი ჭექა-ქუხილის ღვთაება იმ-ქურისა და ნაყოფიერების ქალღმერთ შალასი. აღნიშნული მითოლოგიის თანახმად, გიბილი იყო პასუხისმგებელი, რომ იარაღი ყოფილიყო საბრძოლო მზადყოფნაში, კერძოდ, ლესავდა შუბებსა და ისრების პირებს. ზოგჯერ იგი მიიჩნეოდა გამწმენდ ცეცხლად. ის იყო სამჭედლო საქმეთა ოსტატიც, მფლობელი ისეთი სიბრძნისა, რომელშიც ვერცერთი ღვთაება ვერ შეედრებოდა [28].

აქვე უნდა დავამატოთ, რომ აღნიშნული შუმერული სიტყვა ფართოდ არის შესული მეგრულში, სადაც „გიბილი“ ნიშნავს მგბარს (ანუ მოხარშულს), დაგულს, დაბუგულს, დამდულრულს [24, 116], „დოგიბილი“ – დაგობილს (ანუ მოხარშულს), „დოგიბუა“ – დაგობას (ანუ მოხარშვას) [24, 245], ხოლო „ოგიბალი“ – დასაბუგს, დასადაგს, საგბოლელად, ანუ რაიმეს მოსახარშად გამოსაყენებელ ჭურჭელს – ქვაბს, კარდალას და სხვ. [24, 532].

აქედან ჩანს, რომ გვარ ოგბაიძეს საფუძვლად უდევს როგორც ჭანური „ხარშვა“, რაც მის ჭანურ წარმომავლობაზე მეტყველებს, ასევე ჭანურსა და მეგრულში შესული შუმერული ცეცხლის ღვთაების სახელიც, რაც ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდება (ცეცხლი + ხარშვა).

ეს გვარი რომ ჭანური წამოშობისა არ იყოს, აღმოსავლურქართულ, კერძოდ, მთიულურ რეალობაში ის სავარაუდოდ იქნებოდა – **გბობაიძე**, ვინაიდან როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხარშვის აღმნიშვნელ ჭანურ სიტყვას „ოგიბა/ოგიბუ/ოგუბუ“ შეესატყვისება ქართული „გბობა“.

ყოველივე ზემოთქმულს ამყარებს ოგბაიძეებში და მის ცალკეულ საგვარეულო განშტოებათა წარმომადგენლებში (ობგაიძეებში, ოგბაიძეებსა და გოგბაიძეებში) შემონახული გადმოცემა მათი ჭანეთში მცხოვრები წინაპრის, კულტის მსახურის ცხავატის თემში, ანუ მთიულეთში გადასახლების შესახებ.

სხვათა შორის, ზემოთქმულს, სხვებთან ერთად, ადასტურებს ოგბაიძეთა გვარის ერთ-ერთი განშტოების, გოგბაიძეთა წარმომადგენელი – მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი გიორ-

გი (გოგი) ანდროს ძე გოგბაიძე (დაბადებული 1943 წელს, ყაზბეგის რაიონის სოფელ კარკუჩაში), რომელიც დიპლომატიურ ასპარეზზეც მოღვაწეობდა. კერძოდ, 1997-2000 წლებში იგი მსახურობდა ევგიპტის არაბთა რესპუბლიკის დედაქალაქ კაიროში აკრედიტებულ საქართველოს საელჩოში, ჯერ დროებითი წარმომადგენლის, ხოლო შემდეგ პირველი მდივნის თანამდებობაზე.

3) ოგბაიძეთა ტრადიციული საკულტო თანამდებობა

ოგბაიძენი ტრადიციულად იყვნენ ცხავატის თემის გამაერთიანებელი სალოცავის – ცეცხლიჯვრის დეკანოზები (უფროსი მღვდლები, ხატის მსახურნი), რაც ეთნოგრაფიული მასალებითაც დასტურდება [29, 126].

ცხავატის ცეცხლიჯვრის კომპლექსი მდებარეობს ოგბანის მოპირდაპირე მხარეს, ნასოფლარ ზამთრეულში (იმავე ზამთრეულთაში), რომელიც სოფელ ნადიბანს ჩრდილო-დასავლეთიდან ემიჯნება. კლდის თხემზე მდებარე ეს კომპლექსი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში დღემდე შემორჩენილ ისტორიულ-არქიტექტურულ ნაგებობებს შორის ერთ-ერთი შესანიშნავი ძეგლია. იგი აგებულია VIII-X საუკუნეებში, ფიქლითა და ნატეხი ქვით. ამ სალოცავ კომპლექსში შედის: IX-X საუკუნეებით დათარიღებული ღვთისმშობლის ეკლესია, რომლის მახლობლადაც შემორჩენილია VIII-IX საუკუნეებში აგებული დარბაზული ეკლესიის ნაშთები და სადგომთა ნანგრევები [30, 282-283].

ეს სალოცავი კომპლექსი, რომლის უძველესი ნაგებობაც VIII საუკუნით თარიღდება, უძველესია საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ ცეცხლიჯვრის სალოცავებს შორის. მათ შორისაა მთიულეთშივე, კერძოდ, ქოროლოსა და შარმიანში არსებული სალოცავები, რომლებიც მომდევნო საუკუნეებში ააგეს [30, 330-333]. ისინი არ ყოფილა მთელი თემის გამაერთიანებელი სალოცავები, განსხვავებით ზამთრეულში მდებარე ცხავატის სათემო ცეცხლიჯვრისაგან.

სპეციალისტთა ვარაუდით, ცხავატის ცეცხლიჯვრის კომპლექსის აგებამდე, ზამთრეულის იმავე ადგილას უნდა არსებულიყო სხვა სალოცავი, რომელიც უფრო ძველ პერიოდში უნდა აეშენებინათ [31, 45-46].

ცეცხლიჯვრის თითოეულ სალოცავში პერიოდულად იმართებო-

და დღესასწაული „ცეცხლისჯვრობა“ (იგივე – „ცეცხლიჯვრობა“), რომელსაც ტრადიციულად უდიდესი ზეიმით აღნიშნავდნენ.

სერგი მაკალათია წერდა: „ცეცხლისჯვრობას“ ხადაში, შარუმიანთ მთაში ორი სოფელი – ციხიანი და შარუმიანი დღესასწაულობენ. ხატობა დღეს დეკანოზები დროშებს ამ მთის წვერზე აიტანენ, მლოცველებიც აქ იკრიბებიან, ხატს ღამეს უთენებენ და ცეცხლისჯვარს ევედრებიან საქონლისა და ოჯახის ცეცხლისაგან დაცვას. ამ ცეცხლისჯვრობას და ნაღვარე-ხარხეთის ცეცხლისჯვრის ეკლესიის არსებობას იდუმალი კავშირი უნდა ჰქონდეს იმ სასწაულთმოქმედ ცეცხლისჯვართან, რომელიც მცხეთის ერთ ბორცვზე ახლად მოქცეულ იბერიელებს რომ ეჩვენა (იხ. მოქცევაი ქართლისაი, Е. Такайшвили, Опис. рукоп. т. II, вып. 4, 1906-1912, გვ. 793-798)“ [32, 179].

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „ნაღვარე-ხარხეთის ცეცხლისჯვარში“ მკვლევარი გულისხმობს ცხავატის ცეცხლიჯვარს, რომელიც ხსენებული სოფლების სიახლოვეს მდებარეობს.

ცხავატის ცეცხლიჯვრის დეკანოზთა ლოცვის ტექსტი შემონახულია ოგბაიძეთა საგვარეულოს წარმომადგენლებში. ეს ტექსტი გარკვეული ცვლილებებით წარმოითქმებოდა და ამჟამადაც წარმოითქმება არაგვის ხეობის ცალკეულ სოფლებში, ლხინისა თუ ჭირის უამს, სანთლის ანთებისას. ტექსტიდან განსაკუთრებით საყურადღებოა პატივით მოხსენიებული ცხავატის ცეცხლიჯვარი. კერძოდ, ცხავატელი დეკანოზი უფალს ევედრებოდა: „ღმერთო, გაუმარჯვე ჩვენს სალოცავს – ცხავატის ცეცხლიჯვარს, ცეცხლით მოარულსა!“ ასევე საინტერესოა ამავე ლოცვის დასკვნითი ნაწილი, რომელშიც დეკანოზი უფალს შესთხოვდა: „ღმერთო, უშველე სრულიად საქრისტიანოს, მასთან ერთად სრულიად საქართველოს, საქართველოსთან ერთად მთა-მთიულეთს, მასთან ერთად ჩვენს ცხავატს, ცხავატთან ერთად ჩვენს მრევლს, მრევლთან ერთად ჩვენს სოფელს (ამ ადგილას დეკანოზი ასახელებდა თავისი სოფლის სახელს. ნ. ჯ.) ამინ!“ [1, 113-115].

დეკანოზები სიტყვით „ჩვენი“ – მხოლოდ საკუთარ სალოცავებს იხსენიებდნენ, ხოლო ღმერთს შესთხოვდნენ თავიანთი თემისა და სოფლის მფარველობას. ცალკეული თემებისა და სოფლების დეკანოზებს მსგავსი ცვლილებები შეჰქონდათ ლოცვის ტექსტში, რომლის ძირითადი ნაწილიც ერთმანეთს ჰგავდა.

ცხავატის ცეცხლიჯვარს პატივით ახსენებდნენ არა მხოლოდ ამ

თემში შემავალ სოფლებში, არამედ ხადაშიც. მაგალითად, ხადას თემის სოფლის – ნკერეს კვირაცხოველში დეკანოზი სანთლის ანთებისას სალოცავებიდან უპირველესად ასხენებდა ლომისის წმინდა გიორგის, ხოლო შემდეგ სხვა სალოცავებს და უფალს შესთხოვდა მათ გამარჯვებას. ერთ ადგილას ის ამბობდა: „*ღმერთო, გაუმარჯვე დედა ღვთისმშობელს, ცეცხლიჯვარს, პატიოსანს ცეცხლით მოარულსა!*“ [33, 377].

ფოლკლორისტ ელენე ვირსალაძის მიერ მთიულეთის სოფელში – სეთურნი ჩანერილ ტექსტში „დამწყალობნება“ დეკანოზი აცხადებდა: „*გაუმარჯოს ცეცხლისჯვარს – ცეცხლით მეომარს!*“ [34, 268].

ქართულ ფოლკლორში შემონახულია „ცეცხლის ჯვრის მიერ დასწეულბულის ლოცვა“, რომელშიც ვკითხულობთ: „*გამარჯვებულო – ცეცხლის ჯვარო, დასაჯულია თქვენგნიდან დასწეულბული. ასრულებს სამსახურს. თქვენი წყალობა მიეცით და ალალი იქნას მისი ხვეწნა-ვედრება*“ [34, 269].

იმ უდავო ფაქტთან დაკავშირებით, რომ საქართველოს მთიან რეგიონებში ქრისტიანობის გავრცელების მიუხედავად, დღემდე შემორჩა წარმართული რელიგიის ნაშთები, სერგი მაკალათია მიუთითებდა: „რელიგიის ჩასახვა-განვითარებასთან ერთად, ამ ღვთაებათა მსახურთა საგანგებო შერჩევაზეც წარმოიშვა ერთგვარი სოციალური მოთხოვნილება. საჭირო იყო ლოცვებისა და მსახურების რიტუალის შექმნა და ეს ნიჭის ერთგვარ შერჩევასთან მოითხოვდა ღვთისმსახურთა კასტის შექმნასაც და ამგვარად წარმოიშვა ქურუმთა წოდება, რომელსაც დაეკისრა შუამავლის როლი ადამიანსა და ამ ღვთაებათა შორის. ჩვენში ასეთ ქურუმებს დეკანოზების სახით დღემდე მოუღწევია. მთიულეთ-ხევსურეთში ეს დეკანოზები კიდევ ქურუმობენ და თავიანთ მსახურებას მტკიცედ ასრულებენ. მართალია, ეს დეკანოზები და აქაური ხატებიც მოჩვენებით გაქრისტიანებულია, მაგრამ საკმარისია ამ ქრისტიანულ ფენის ოდნავი აფხეკა, რომ წარმართობის ცოცხალი ნაშთები იხილოთ“ [32, 149].

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში დეკანოზს (იმავე ხევსბერს) ტრადიციულად ექვემდებარებოდა მასზე დაბალი რანგის მქონე ხატის მსახური – „**დასტური**“.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის თანახმად, „*ხევსბერი*“ არის „ერთის ხეობის უხუცესი (უფროსი) კაცი“ [35, 438], ხოლო

„დეკანოზი“ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს „ხუცესთ-უხუცესს“ [19, 216]. ორბელიანისავე განმარტებით, „დასტური“ ნიშნავდა „დაჯერებულს“ და „სხვათა ენაა ორივე“ [19, 202].

ზოროასტრიზმში დასტური (სპარსულად – „დასტურ“) იყო მაღალი რანგის კულტის მსახური პროვინციებში, სადაც რამდენიმე ცეცხლთაყვანისმცემლური ტაძარი მოქმედებდა. აღნიშნული თანამდებობის პირს ირჩევდნენ ამ რელიგიის მიმდევრები – საუკეთესო „მობედისაგან“, რომელიც ასევე კულტის მსახური გახლდათ. მობედი შეიძლებოდა გამხდარიყო მხოლოდ წინასწარმეტყველ ზარათუშთრას პირველ მონაფეთა გენეტიკური შთამომავალი (სპარსულად – „მობედ ზადე“), რომელიც იმავდროულად ჯანსაღი მამაკაციც უნდა ყოფილიყო. მობედთა მიერ არჩეულ დასტურს ამტკიცებდა ზოროასტრული რელიგიის იერარქიის უმაღლეს საფეხურზე მდგომი პირი, რომელსაც სპარსულად ეწოდებოდა – „მობედან მობედ“, ანუ მობედთა მობედი, უფროსი მობედი. ამ უკანასკნელს კი ირჩევდნენ უმაღლესი რეპუტაციის მქონე დასტურთაგან. როდესაც რეგიონში რამდენიმე ცეცხლთაყვანისმცემლური სალოცავი იყო, დასტურთაგან ირჩევდნენ მთავარ დასტურს, რომელსაც სპარსულ ენაზე ერქვა „სარ-მობედ“, ხოლო საშუალო სპარსულად (იმავე პართულად) – „ბოზორგ დასტურ“ [36-37].

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში არსებული გამაერთიანებელი, სათემო სალოცავის ხევისბერები (დეკანოზები) რანგის მიხედვით შეესაბამებოდნენ ზოროასტრულ რელიგიაში არსებულ „მობედან მობედს“ ანუ მობედთა მობედს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ხევში მდებარეობს სალოცავი – „სპარსანგელოზი“, რომელიც გადმოცემის მიხედვით, სპარსეთის ანგელოზს უკავშირდება.

სერგი მაკალათია წერდა: „თერგისა და სნოს ხეობის შუა ერთ მაღალ წვერზე მოთავსებულია ხევის მთავარი სალოცავი „სპარსანგელოზი“. ეს ძლიერ ხატად ითვლება და სპარსანგელოზის სახელით მოხვევები დღესაც ფიცულობენ და იწყებულებიან. სპარსანგელოზის მთის წვერი 4000 მეტრს აღწევს ზღვის დონიდან და მისი ბილიკიც ძნელი გასავლელია. სპარსანგელოზში გზა ადის ყაზბეგიდან და სნოს ხეობიდან. სპარსანგელოზობას მოხვევები აგრეთვე „ათენგე-ნობასაც“ უწოდებენ“ [38, 249].

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში სათემო დეკანოზი იყო

ფრიად პატივსაცემი სასულიერო პირი, კულტის მსახური, რომლის ფუნქციას წარმოადგენდა სახატო რიტუალის (დროშებისა და ხატების გამოსვენება, მსხვერპლთშენიწვა, დალოცვა) შესრულება და ხატის ქონების განკარგვა. მოგვიანებით, მას თანდათან შეერწყა ხევისბერის თანამდებობაც, რომელიც მთის რეგიონებში იყო სახელმწიფო მმართველობის წარმომადგენელი, სამხედრო ხელმძღვანელი და მოსამართლეც. ხევისბერის ფუნქცია-მოვალეობები განსაზღვრული იქნა ჯერ კიდევ მეფე გიორგი V ბრწყინვალეს მიერ მიღებულ „ძეგლისდებაში“. იგი თავისი პატივით უტოლდებოდა განმგებელს, აზნაურს და მისი სისხლი 6000 თეთრად ფასობდა [39, 451].

დეკანოზს, იმავე ხევისბერს – ტრადიციულად ერთი გვარის წარმომადგენელთაგან ირჩევდნენ.

სერგი მაკალათია წერს: „დეკანოზობა მემკვიდრეობით გადადის. იშვიათი შემთხვევაა, რომ დეკანოზი ხალხმა გადააყენოს. დეკანოზს მემკვიდრე თუ არ ჰყავს, მაშინ მისივე მონათესავე კომლიდან ირჩევენ. თითოეული საგვარეულო თავისი გვარის დეკანოზს ირჩევს, რომელიც გვარის ხატს ემსახურება. პატარა ხატებში თითო დეკანოზია, მაგრამ არის დიდი სათემო ხატები, სადაც რამდენიმე დეკანოზია. დეკანოზებს შორის ყველაზე მაღლა თემის დეკანოზი დგას, რომელიც დიდი ხნის ნამსახურია და პირველ დეკანოზად ითვლება. სათემო ხატობაში უზუცესი დეკანოზი ზვარაკს არ დაკლავს. ის მლოცავებს ამწყალობლებს, შესანიშნავებს იღებს და სწეულებს „ხატი ლახავს“. ხატის საქმეებს მხოლოდ დეკანოზი განაგებს. მის ნებადაურთველად ეკლესიიდან ხატსა და დროშას ვერავინ გამოასვენებს, ვერც საკლავს დაკლავენ და ვერც ხორცს გაინანილებენ... დეკანოზებს გავლენა ჰქონდათ და მათ თემის საკულტო საქმეებთან ერთად ეკითხებოდნენ საოჯახო და საზოგადო საქმეებიც. დეკანოზს ხშირად მოციქულადაც აგზავნიდნენ, რადგანაც მისი გაცუდება ხატის შიშით არავის შეეძლო... დეკანოზი ხატის მოურავია, რომელიც ხატის ქონების გამგე და მეთვალყურეა. ხატის ყველა შემონიშნულებას ის იღებს, სახატო მამულებს იჯარით გასცემს და სხვ“ [32, 151-152].

ის ფაქტი, რომ ცხავატის ცეცხლიჯვრის დეკანოზებს ტრადიციულად ირჩევდნენ ოგბაიძეთა გვარიდან, ეს მიუთითებს დამსახურებასა და ავტორიტეტზე ამ გვარისა, რომელიც მონოგრაფიულად გვაქვს შესწავლილი [1].

აღსანიშნავია, რომ ნასოფლარ ზამთრეულის ტერიტორიაზე,

კერძოდ, ცეცხლიჯვრის კომპლექსის მიდამოებში სხვადასხვა დროს აღმოჩნდა ვერცხლისა და სპილენძის მონეტების განძები. მათი ნაწილი ქართულია, ხოლო ნაწილი – უცხოური. ამ მონეტების ერთი ჯგუფი მოჭრილია ჩვენი წელთაღრიცხვის I საუკუნეში, პართიის სამეფოში; მეორე ჯგუფი – VI-VII საუკუნეებში, სასანურ ირანში; მესამე ჯგუფი – XII-XIII საუკუნეებში, საქართველოს სამეფოში (მეფეების: დემეტრე I-ის, გიორგი III-ის, თამარის, გიორგი IV ლაშას და რუსუდანის სახელებით) და სხვ. [40, 16-19]. ამ მონეტების აღმოჩენა მნიშვნელოვანი მოვლენაა საქართველოს ძირძველი ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონის – ცხავეატის (ისევე როგორც სრულიად მთიულეთის) წარსულის წარმოსაჩენად.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა: საიდან უნდა მოხვედრილიყო ცხავეატში პართული და სასანური მონეტები?

დადგენილია, რომ ძველი წელთაღრიცხვის II საუკუნიდან – ახალი წელთაღრიცხვის III საუკუნემდე ქართლის სამეფოს ფულადი მიმოქცევის ძირითად საფუძველს წარმოადგენდა პართული და რომაული მონეტები. ახალი წელთაღრიცხვის IV საუკუნიდან აღმოსავლეთ საქართველოს ფულადი ბაზარი გაჯერებული იყო სასანური ვერცხლის მონეტებით. მათ მხოლოდ VI საუკუნის მიწურულიდან დაემატა ე. წ. ქართულ-სასანური დრამები, რომლებიც ერისმთავართა სახელით იჭრებოდა. აქვე დავამატებთ, რომ სასანური მონეტების რევერსზე (ზურგზე) გამოსახულია ზოროასტრიული (მაზდეანური) რელიგიის ამსახველი რიტუალი – ცეცხლის საკურთხეველი მცველებით [41, 14-21].

ჩვენი ვარაუდით, პართული და სასანური მონეტების აღმოჩენა ცხავეატის თემის გამაერთიანებელი სალოცავის – ცეცხლიჯვრის კომპლექსის მიდამოებში უნდა ადასტურებდეს შემდეგს: ამ რეგიონში ქრისტიანული რელიგიის გავრცელებამდე ხსენებული კომპლექსის ტერიტორიაზე მოქმედებდა ცეცხლთაყვანისმცემლური (იგივე ზოროასტრიული, მაზდეანური) სალოცავი, რომელსაც თავის დროზე შესწირეს ზემოთ დასახელებული მონეტები.

ამაზე უნდა მიგვანიშნებდეს ასევე თვით ამ სალოცავის სახელწოდებაც, რაც იშიფრება როგორც – ცეცხლი + ჯვარი, ანუ თავდაპირველად იყო ცეცხლი, რასაც მოგვიანებით დაემატა ჯვარი. ამ თვალსაზრისით ფრიად საყურადღებოა ზემოხსენებულ ლოცვის ტექსტებში ჩართული სავედრებელი სიტყვები, რომლებსაც ცალკე

გამოვყოფთ (ხაზგასმა ჩვენია):

1) „**ღმერთო, გაუმარჯვე ჩვენს სალოცავს – ცხავატის ცეცხლიჯვარს, ცეცხლით მოარულსა!**“;

2) „**ღმერთო, გაუმარჯვე დედა ღვთისმშობელს, ცეცხლიჯვარს, პატიოსანს ცეცხლით მოარულსა!**“;

3) „**გაუმარჯოს ცეცხლისჯვარს – ცეცხლით მეომარს!**“;

4) „**გამარჯვებულო – ცეცხლის ჯვარო!**“.

იმავე თვალსაზრისით საყურადღებოა ამ სალოცავის ტრადიციულ დეკანოზთა გვარის ეტიმოლოგიაც, რომელიც უკავშირდება რიტუალურ ხარშვას ანუ ცეცხლს და რომლის შესახებაც ზემოთ ვისაუბრეთ.

ამრიგად, მთიულურ გვარ ოგბაიძეს, რომელსაც საფუძვლად უდევს ჭანური სიტყვა „**ოგბაფა/ოგბუ/ოგუბუ**“, ანუ ხარშვა, წარმომავლობაც ჭანური უნდა ჰქონდეს [42, 113; 43, 226; 44, 427]. როგორც ირკვევა, ამ გვარის წარმომადგენლებს, რომლებიც ტრადიციულად იყვნენ ცხავატის თემის გამაერთიანებელი სალოცავის – ცეცხლიჯვრის დეკანოზები და რომელთა საპატიო მოვალეობასაც შეადგენდა ლუდის და შესანიერი ზვარაკის რიტუალური ხარშვის ჩატარება, ეს საქმიანობა ოდითგანვე გაუგვარდათ. კერძოდ, ამ პროფესიულმა ვალდებულებამ დასაბამი მისცა ანთროპონიმ „**ოგბ-აის-ძის**“, იმავე „**ოგბაიძის**“ ანუ „**მხარშველის (კულტის მსახურის) შთამომავლის**“ წარმოშობას.

ჩვენი დაკვირვებით, სავსებით შესაძლებელია, რომ ჭანურში დამკვიდრებული „**ოგბუ/ოგუბუ**“ საფუძველს უნდა იღებდეს შუმერულ მითოლოგიაში არსებული ცეცხლის ღვთაების სახელიდან – „**გიბილ**“.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ შუმერული სიტყვა „**გიბილ**“ ფართოდ არის შესული მეგრულში, სადაც „**დოგიბილი**“ ნიშნავს დაგობილს, ანუ მოხარშულს, „**დოგიბუა**“ – დაგობას, ანუ მოხარშვას, ხოლო „**ოგბალი**“ – რაიმეს მოსახარშად გამოსაყენებელ ჭურჭელს.

ამდენად, ჩანს, რომ გვარ ოგბაიძეს საფუძვლად უდევს როგორც ჭანური სიტყვა – „**ხარშვა**“, რაც მის ჭანურ წარმომავლობაზე მეტყველებს, ასევე ჭანურსა და მეგრულში შესული შუმერული ცეცხლის ღვთაების სახელიც, რაც შინაარსობრივი თვალსაზრისით ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდება (ცეცხლი + ხარშვა). სწორედ

ასეთივე მჭიდრო კავშირშია ოგბაიძეთა გვარი ცხავატის ცეცხლიჯვრის უძველეს სალოცავთანაც.

ეს გვარი რომ ჭანური წამოშობისა არ იყოს, აღმოსავლურქართულ, კერძოდ, მთიულურ რეალობაში ის სავარაუდოდ იქნებოდა – **გობაიძე**, ვინაიდან როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხარშვის აღმნიშვნელ ჭანურ სიტყვას „**ოგიბუ/ოგუბუ**“ შეესატყვისება ქართული „**გობაა**“.

ყოველივე ზემოთქმული შესაძლებლობას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ მთიულ ოგბაიძეთა წინაპარი იყო ჭანი (ლაზი) კულტის მსახური, რომელსაც ეს საკულტო საქმიანობა ადრიდანვე გაგვარებული ჰქონდა. როგორც ჩანს, იგი ჭანეთიდან შუა საუკუნეებში გადმოსახლდა აღმოსავლეთ საქართველოში და დამკვიდრდა ცხავატის თემში (ამჟამინდელ მთიულეთში), სადაც მას მიანდევს უძველესი სათემო სალოცავის – ცეცხლიჯვრის დეკანოზის საპატიო თანამდებობა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ჯავახიშვილი ნიკო, ოგბაიძენი (საგვარეულოს ისტორიისათვის), თბილისი, 2005.
2. სილაგაძე ავთანდილ, თოთაძე ანზორ, გვარ-სახელები საქართველოში, თბილისი, 1997.
3. Гвасалия Джондо, Историческая география восточной Грузии (Шида Картли), Тбилиси, 1991.
4. გვასალია ჯონდო, ცხავატი, ქსე, ტ. XI, თბილისი, 1987.
5. გვრიტიშვილი დავით, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან (ქართლის სათავადოები), თბილისი, 1955.
6. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გია გელაშვილმა, ტომი I, თბილისი, 1962.
7. სტატისტიკური ცნობები საქართველოს შესახებ XVIII საუკუნეში, გამოცემული ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქტორობით და წინასიტყვაობით, თბილისი, 1907.
8. ჩიტაია გიორგი, დასახლების ფორმები, საცხოვრებელი და სამეურნეო იარაღები, დასახლების ტიპი მთიულეთში, წიგნში: გიორგი ჩიტაია, შრომები ხუთ ტომად, ტომი I, ქართველი ხალხის

სამეურნეო ყოფა და მატერიალური კულტურა, შემდგენელი რედაქტორი თამილა ცაგარეიშვილი, თბილისი, 1997.

9. ჯავახიშვილი ივანე, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, წიგნი I, დემოგრაფიული ძეგლები, აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დავთრები, გამოსაცემად მომზადდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის კაბინეტში დარეჯან მეგრელაძისა და ნათელა ჯავახიშვილის მიერ, თბილისი, 1967.
10. ჯამბურია გივი, გიორგი სააკაძე, თბილისი, 1964.
11. ქართული ხალხური პოეზია, ტომი XI, შეადგინა, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთო ქსენია სიხარულიძემ, თბილისი, 1984.
12. ლეონიძე გიორგი, ჩემი უბის წიგნაკიდან (შენიშვნები, დაკვირვებანი, ცნობები, მასალები), „ლიტერატურული გაზეთი“, № 28, თბილისი, 1960.
13. გიორგი ლეონიძე – 100, საიუბილეო კრებული, შემდგენელი და რედაქტორი იზა ორჯონიკიძე, თბილისი, 2000.
14. ჯავახიშვილი ნიკო, გოგბაიძე (ოგბაიძე) გივი, ენციკლოპედია „საქართველო“, ტომი 2, თბილისი, 2012.
15. ჯაგოდნიშვილი თემურ, ერეკლეს ეპოსი, თბილისი, 2021.
16. ჯავახიშვილი ნიკო, 1210 წელს სპარსეთზე გალაშქრებაში მთელთა მონაწილეობის ასახვა ქართულ ფოლკლორში, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტომი XV, თბილისი, 2019.
17. ჯავახიშვილი დავით, ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის წევრთა მიმოსვლის მარშრუტის დადგენისათვის (1795 წლის სექტემბერი), კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, № 25, თბილისი, 2021.
18. ეტიმოლოგიური ეტიუდები (უგაბი, უგბილი, უგლომი და სხვ.), საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომათა კრებული „ეტიმოლოგიური ძიებანი“, თბილისი, 1990.
19. ორბელიანი სულხან-საბა, ლექსიკონი ქართული, ტომი I, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1991.

20. ფენრიხი ჰაინც, სარჯველაძე ზურაბ, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, მეორე, შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა, თბილისი, 2000.
21. თანდილავა ალი, ლაზური ლექსიკონი, თბილისი, 2013.
22. ბუკია მანანა, ლაზური ლექსიკონი, Wojnowice, 2018.
23. ფიფია დანიელ, მეგრული სალექსიკონო მასალები, თბილისი, 2008.
24. ქობალია ალიო, მეგრული ლექსიკონი, მერაბ ჩუხუას, ნონა ქობალიას და ნანა ქობალიას რედაქციით, თბილისი, 2010.
25. სალლიანი მედეა, სვანური ლექსიკონი (ტექსტებითა და გამოკვლევითურთ), Wojnowice, 2018.
26. ჩიქობავა არნოლდ, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1938.
27. ჯავახიშვილი ნიკო, ქართლის სამეფოს მონეტების განძი ოგბანიდან, ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი „ისტორიანი“, № 52, თბილისი, 2015.
28. <https://en.wikipedia.org/wiki/Gibil>
29. თოფჩიშვილი როლანდ, ქართული გვარსახელების ისტორიიდან, ტომი I, მთის რეგიონების გვართა ეთნოისტორიული შესწავლის ცდა, თბილისი, 2003.
30. დვალი თამაზ, ნერეთელი კახი, ცეცხლისჯვრის კომპლექსი, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტომი 2, მეორე გამოცემა, ახმეტის, დუშეთის, თიანეთის და ყაზბეგის რაიონები, რედკოლეგიის ხელმძღვანელი თამაზ დვალი, თბილისი, 2008.
31. ქისტაური გელა, მთიულეთის სინკრეტული რელიგიის ისტორიულ-ეთნოლოგიური ნარკვევი (ცეცხლისჯვრის ისტორიულ-ეთნოლოგიური ასპექტები), თბილისი, 2021.
32. მაკალათია სერგი, მთიულეთი, თბილისი, 1930.
33. მზიანი რწმენის საუფლო, შეადგინეს: ნანა კოტეტიშვილმა, ნათია ხორნაულმა და გიგი ხორნაულმა, თბილისი, 2005.
34. ქართველ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება (მთიულეთ-გუდამაყარი), ტექსტების მომზადება, რედაქცია, გამოკვლევა და შენიშვნები ელენე ვირსალაძისა, თბილისი, 1958.
35. ორბელიანი სულხან-საბა, ლექსიკონი ქართული, ტომი II, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და

განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1993.

36. <https://iranicaonline.org/articles/dastur>
37. <https://en.wikipedia.org/wiki/Mobad>
38. მაკალათია სერგი, ხევი, თბილისი, 1934.
39. ფუტყარაძე იაკობ, ხევისბერი, ქსე, ტომი XI, თბილისი, 1987.
40. ჯავახიშვილი ნიკო, ცხავატის ცეცხლიჯვრის საიდუმლო, რას მოგვითხრობენ სალოცავის მიდამოებში აღმოჩენილი ძველებური მონეტები, ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი „ისტორიანი“, № 72, თბილისი, 2016.
41. დუნდუა თედო, დუნდუა გიორგი, ჯავახიშვილი ნიკო (ავტორთა კოლექტივთან ერთად), ფული საქართველოში, საქართველოს ეროვნული ბანკის მეორე შესწორებული გამოცემა, თბილისი, 2003.
42. ჯავახიშვილი ნიკო, ჭანური წარმომავლობის ქართული/მთიულური გვარის – ოგბაიძეთა ისტორიიდან, კავკასიოლოგთა I საერთაშორისო ლინგვისტურ-ანთროპოლოგიური კონგრესი (14-16. XI. 2022, თსუ), ეძღვნება მიხეილ ლოხვიცკის (აჯუკ-გირეის) ასი წლის იუბილეს, თბილისი, 2022.
43. Javakhishvili N., From the history of Mtiuletian/Georgian surname Ogbaidze of Lazi origin, Proceedings of I International Linguistic Antropological Congress of Caucasiologists (14-16. XI. 2022, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University), Dedicated to centenary of Mikhail Lokhvitsky (Adzhuk-Girey), Tbilisi, 2022.
44. Джавахишвили Н., Из истории грузинской фамилии Огбаидзе – мтиулского рода лазского происхождения, Материалы I международного лингвистическо-пнтропологического конгресса кавказоведов (14-16. XI. 2022, ТГУ), Посвящается столетию Михаила Лохвицкого (Аджук-Гирея), Тбилиси, 2022 (<https://drive.google.com/file/d/1TR5ImsQ3CWhgRirl851XfGUOiAyJTHVw/view>)

Niko Javakhishvili

*Doctor of historical sciences, Ivane Javakhi-
shvili Tbilisi State University, Ivane Javakhi-
shvili Institute of History and Ethnology,
Chief scientist-researcher of the Department
Modern and Contemporary History*

**From the history of the Ogbaidze surname
(The origin, family branches, etymology, traditional clerical position)**

Summary

This research of the history of Mtiuletian/Georgian surname – the *Ogbaidze* of Lazi origin, is divided into three parts. In the first part are identified the root of this family name – Ogbani – the village of Mtiuleti (mountainous region of north-east Georgia), the family branches and information about them defended in historical-folk-lore sources, in the second – the etymology of the family name, and in the third – the traditional clerical position of the Ogbaidzes.

The branches (divisions) of Ogbaidze are: *Ogbaidze*, *Obgadze* and *Gogbaidze*, which were formed as independent surnames in the 19th century. The base for the surname Ogbaidze is derived from the Lazian word „**Ogibu/Ogubu**“ meaning „**boiling/cooking**“. As it turns out, the representatives of this family name, were traditionally the deacons of the shrine of the whole Tskhavati community – the Tsetskhljvari (fire cross) built in the 8th-10th centuries, and whose honorable duty was to conduct ritual cooking; Having had this activity since ancient times, it became a bases for the surname „Ogiba-is-dze“, the same „Ogbaidze“ i.e. „ritual cookers“.

The paper supposes, that this surname, besides the Lazian word „Ogibu“, also includes the name „**Gibil**“, which entered Lazian and megrelian languages from the Sumerian. In Sumerian mythology – Gibil is the god (divinity) of fire, variously of the son of An and Ki, An and Shala or of Ishkur and Shala. He later developed into the Akkadian god Gerra. In some versions of the Enûma Eliš Gibil is said to maintain the sharp point of weapons, have broad wisdom, and that his mind is „so vast that all the gods, all of them, cannot fathom it“. Some versions state Gibil, as lord of the fire and the forge, also possesses wisdom of metallurgy.

Both words contextually are interconnected (fire+cooking). Similar tight connection is seen between the Ogbaidze and Tskhavati ancient shrine (“Tsetskhljvari“, i. e. fire cross).